ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼

ਜੁਧ ਜੀਤ ਆਏ ਜਬੈ ਟਿਕੈ ਨ ਤਿਨ ਪੁਰ ਪਾਂਵ।
ਕਹਿਲੂਰ ਮੈ ਬਾਂਧਿਓ ਆਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਗਾਂਵ॥੩੯॥

(ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ)

ਅੱਜ ਜਿਸ ਸਮੁੱਚੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ 'ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੬੬੫ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੀਂਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੬੮੯ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ੧੬੬੫ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਸ "ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ" ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ ਉਹ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੜਕ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਚੌਕ ਤੋਂ ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਅਤੇ ਅਗੰਮਗੜ੍ਹ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣਾ, ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਹ ਖਾਸਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਵਸਾਏ ਜਾਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕਰ ਕੇ ਨਗਰ ਬਣਾ ਦੇਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਣ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ-ਨਗਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਉਂਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਪਾਕਿ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ (ਪਹਿਲੋਂ ਰਾਏ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵੀ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖ-ਨਗਰ ਹੋ ਨਿਬੜੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਖਡੂਰ ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਟੈਂਰ 'ਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਆਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੇ "ਗੁਰੂ ਦਾ ਚੱਕ" ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਚੱਕ ਰਾਮ ਦਾਸ, ਤੇ (ਹੁਣ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ

ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਚੱਕ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਨਗਰ ਵਜੋਂ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ), ਛੇਹਰਟਾ, ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ (ਹੁਣ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ) ਨਗਰ ਵਸਾਏ। ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਗਹ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਨਗਰ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਿੰਡ ਕਲਿਆਣਪੁਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਸਾਇਆ (ਹੁਣ ਇਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਹੈ)। ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਤਕ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਕਸਬਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨੇ ਪੰਜੋਖੇੜਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਨਗਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿਹੁੰ ਮਿਰਜ਼ਾ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ "ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ" ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੌਜੂਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਢ ਨੌਵੇਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲੋਂ ਬਕਾਲਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਕੁ ਸਾਲ ਉਹ ਅਸਾਮ, ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੌਰੇ ਤੇ ਵੀ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਅਤੇ ਧਮਤਾਨ ਵੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੬੬੫ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਆਪ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਗਏ ਸਨ।

ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ :

ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਉੱਥੇ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੀ ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਦੀਪ ਚੰਦ ੨੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੬੬੫ ਦੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਤੇ ੧੩ ਮਈ ਨੂੰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਪੁੱਜਣ ਵਾਸਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ੧੦ ਮਈ ੧੬੬੫ ਦੇ ਦਿਨ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਸਤਾਰਵੀਂ ਤੋਂ ਫਾਰਿਗ ਹੋ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਮਹਲ ਤੋਂ ਟੁਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਧਮਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਧਮਤਾਨ (ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ) ਜਾਣ ਦੀ ਜਗਹ ਕਹਿਲੂਰ (ਬਿਲਾਸਪੁਰ) ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨਾਉਣ। ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਗਾਹਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ

ਕਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਗਹ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਜਗਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿਲੂਰ ਰਿਆਸਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਾ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਵਾਂ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਵਾਸਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੋਦੀਪੁਰ, ਮੀਆਂਪੁਰ ਅਤੇ ਸਹੋਟਾ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਰਮਣੀਕ ਹਿੱਸਾ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਨੇ ਉਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ-ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚੋਣ ਕਿਉਂ ?

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ ੧੬੩੪-੩੫) ਵਿੱਚ ਜੂਝੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਨਗਰ ਦਾ ਜਿਓਗਰਾਫੀਆਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਛੇਵੇਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੬੨੪ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੀ ਜਗਹ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਜਗਹ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਨਿੱਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਚੋਅ (ਨਾਲੇ) ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ—ਅਨੰਦਪੁਰ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਖਾਸ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਜਗਹ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਜੰਗਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਬਰਸਾਤੀ ਨਾਲੇ (ਚੋਅ) ਸਨ। ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਨੂੰ ਦੋ ਪਾਸੇ ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਨਾਲੇ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਵਗਦਾ ਸੀ। (ਹੁਣ ਇਹ ਪੰਜ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ)। ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦਾ ਪਹਾੜ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਰਿਆਸਤ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਅਤੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇਵੀ ਵਿਚਕਾਰ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਇੰਝ ਹੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਤੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਤੱਕ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪਹਾੜ ਵੀ ਨਗਰ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੰਝ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਸ਼ਾਂਤ, ਪੁਰਅਮਨ ਤੇ ਇਕਲਵਾਂਝਾ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਚੋਆਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਰਖ਼ੇਜ਼ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹਦ ਤੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰ ਵਧੀਆ ਫ਼ਸਲ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਨਾਲਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ੧੯ ਅਗਸਤ ੧੬੬੫ ਦੇ ਦਿਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ "ਹਿਮੈਤੀ" ਨਾਲਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ) ਵੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ

ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਸੀ)।

ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਦੀ ਮੋੜ੍ਹੀ ਗੱਡਣਾ :

੧੯ ਜੂਨ ੧੬੬੫ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖ-ਨਗਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਦੀ ਮੋੜ੍ਹੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ (ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਦੇ ਪੋਤੇ ਦੇ ਪੋਤੇ) ਨੇ ਪਿੰਡ ਸਹੋਟਾ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਥੇਹ ਤੇ ਗੱਡੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ (ਸੁਪਤਨੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ) ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ "ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ" ਰਖਿਆ। ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ (ਅੱਧ ਜੂਨ ਤੋਂ ਅੱਧ ਸਿਤੰਬਰ ੧੬੬੫) ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ "ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ" ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਕਾਨ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਮਾਰਤ ਸੀ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇਸ ਜਗਹ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ "ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਲ" ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ

ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੌਵੇਂ ਤੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਸਾਏ ਸਨ। ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਹੋਟਾ, ਲੋਦੀਪੁਰ, ਅਗੰਮਪੁਰ, ਮਟੌਰ ਹੁਣ ਏਨੇ ਵਸ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਆਮ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬਸ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਢੱਕੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਚੌਕ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡਾਂ, ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਲੋਦੀਪੁਰ, ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਨ। ਬਸ ਸਟੈਂਡ, ਹਸਪਤਾਲ, ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚੱਕੀ ਦਾ ਆਰਾ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਬੰਨਾ ਸਹੋਟਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਪੁਲ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਮਿਲਕ ਬਾਰ ਪਿੰਡ ਲੋਦੀਪੁਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪੁਲੀਸ ਥਾਣੇ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਬਾਗ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਸਹੋਟਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੇਠਲਾ 'ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਗ' ਪਿੰਡ ਲੋਦੀਪੁਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਹਨ। ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਦਾ ਪੁੱਲ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਪਿੰਡ ਮਟੌਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਯਾਨਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ

ਹਨ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

੧੬੬੫ ਤੋਂ ੧੯੯੮ ਤਕ ੩੩੩ ਸਾਲ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ੋਨ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ, ਜੋ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਪੰਜ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। "ਹਿਮੈਤੀ ਨਾਲਾ," ਜੋ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਹੁਣ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਚੋਅ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਤੇ ਪੁਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਤੰਬੂ ਵਾਲੀ ਪਹਾੜੀ ਖੁਰ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤਕ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਵੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦਸ ਕੁ ਫੁਟ ਖੁਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਤੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਵਿਚਲੀ ਪਹਾੜੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੜਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਬੇਹਿਸਾਬ ਈਮਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਦਿਸਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਗਹ ਤੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਤਹਿਸੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ, ਅਗੰਮਪੁਰ, ਸਹੋਟਾ, ਲੋਦੀਪੁਰ, ਮੀਆਂਪੁਰ, ਮਟੌਰ (ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਾ), ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਊਂਵਾਲ, ਕਲਿਆਣਪੁਰ, ਭਗੋਵਾਲ, ਭਟੋਲੀ (ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਾ), ਜਿੰਦਬੜੀ, ਕਲਮੋਟ, ਨੰਗਲ (ਨੰਗਲ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਾ), ਕਾਹਨਪੁਰ ਖੂਹੀ, ਨੂਰਪੁਰ ਬੇਦੀ (ਨੂਰਪੁਰ ਬੇਦੀ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਾ), ਬਜਰੂੜ, ਬਸਾਲੀ, ਚਨੌਲੀ (ਤਖ਼ਤਗੜ੍ਹ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਾ) ਵਗੈਰਾ ੨੪੦ ਪਿੰਡ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ "ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਹੌਰ" ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਾਰਾਗੜ੍ਹ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਿਲਾਸਪੁਰ) ਹਿਮਾਂਚਲ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਹਨ ਪਰ ਕਲਮੋਟ, ਬਸਾਲੀ, ਬਜਰੂੜ, ਬਿਭੋਰ ਸਾਹਿਬ, ਬੱਸੀ ਕਲਾਂ, ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਮਾਛੀਵਾੜਾ (ਅਤੇ ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਤੋਂ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਅਤੇ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਤੋਂ ਨੰਦੇੜ) ਵਗੈਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਕਾਨੂੰਗੋ ਹਲਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਗੁਰਪਲਾਹ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਨਾਹਨ, ਪਾਊਂਟਾ ਸਾਹਿਬ, ਭੰਗਾਣੀ, ਨਦੌਣ, ਰਿਵਾਲਸਰ ਵਗੈਰਾ ਹਿਮਾਂਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਕੁਝ ਜਗਹ ਤੇ ਅਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਨੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਜਗਹ ਤੇ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਸਰ ਜਾਣ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ

ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜੁੜੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਾਰਚ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ (ਪਹਿਲੀ ਵਿਸਾਖ) ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ੫-੬ ਦਿਸੰਬਰ ੧੭੦੫ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਦਾਸ ਹੀ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸੋਢੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਏਥੇ ਵਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਫੇਰ ਵਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਸੋਢੀਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਸ੍ਰ: ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਸੀ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਅਬਾਦੀ ਵਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਗੀ। ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਦੀ ਮਰਦਮ ਸੁਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ੬੮੬੯ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤਕ ਇੱਥੇ ਅਬਾਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਵਧੀ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਇੱਥੋਂ ਖਿਸਕਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤਕ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਅਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਭਾਖੜਾ, ਨੰਗਲ, ਗੰਗੂਵਾਲ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਨਾਲ ਵੀ ਕਈ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ (੧੯੯੮ ਵਿਚ) ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਊਂਸਪਲ ਏਰੀਏ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਤਕਰੀਬਨ ੧੩੦੦੦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਗੰਮਪੁਰ, ਮਟੌਰ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਦਿਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਈਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਨਵੀਂ ਦਿੱਖ ਤਾਂ ਬਣ ਜਾਏਗੀ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ੀ ਦਿੱਖ ਅਲੋਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਲਾਕਾ (ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਨੰਗਲ ਤੇ ਊਨਾ ਤੱਕ) ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ, ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਤੇ ਚੋਅ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ ਸਨ। ਦਰਿਆ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਾਥੀ, ਸ਼ੇਰ, ਬਘਿਆੜ ਤੇ ਹੋਰ ਜਾਨਵਰ ਖੁਲ੍ਹੇਆਮ ਫਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਹਾਥੀ ਬਹੁਤ ਸਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ "ਹਥੌਤ" (ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਘਰ) ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਥੌਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤਕਰੀਬਨ ੫੦ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਚੌੜਾਈ ਤੇ ੧੦-੧੨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਚੁਣਿਆ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਨਵਰ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਮਣੀਕ

ਵਾਦੀ ਵਸਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਭਟਕਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕਥਾ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਮਾਖੋ ਤੇ ਮਾਟੋ ਦੋ ਦੈਂਤ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਾਖੋਵਾਲ ਤੇ ਮਟੌਰ ਵਸਾਏ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਾਲਮ ਸਨ ਤੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮੁਕਾਮੀ ਰਿਵਾਇਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਂਵ ਤਵਾਰੀਖ਼ 'ਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸਿੱਖ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਿੱਚ "ਹਥੌਤ" ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਜਗਹ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਾਈਂ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੇਲੇ ਇਕ ਵਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਦੁੱਧ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਹਥੌਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ੧੬੨੪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੇਟੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਇਆ। ੧੬੬੫ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ੧੬੯੯ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੋੜ੍ਹੀ ਗੱਡੀ। ਇੰਞ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰੌਣਕਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਅੱਜ "ਹਥੌਤ" ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਨਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਹੈ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ (ਰੋਪੜ) ਤੱਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਡੁਲ੍ਹੇ ਖ਼ੂਨ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਝੂਲਦੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਰਿਆਸਤ (ਬਿਲਾਸਪੁਰ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਬਣੇ "ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਗਰ" ਦੀ ਤਹਿ 'ਚ ਪੰਜਾਹ ਫੁਟ ਹੇਠਾਂ ਸਮਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ "ਖਦੇੜਨ" ਵਾਲੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਅੱਜ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ

ਇਸ ਵਕਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ੯੭ ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਰੋਪੜ ਤੋਂ ੪੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੯ ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਨੰਗਲ ਤੋਂ ੨੨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੇਲ ਦਿੱਲੀ-ਅੰਬਾਲਾ-ਸਰਹਿੰਦ-ਰੋਪੜ-ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ-ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਨੰਗਲ ਅਤੇ